

O DESCRIERE A CETĂȚII TIMIȘOARA DIN AUGUST 1716

Costin Feneșan*

Cuvinte cheie: *cetatea Timișoara, 1716, porțile cetății, lucrări de fortificație.*

Keywords: *fortress of Timișoara (TEMESWAR), 1716, gates of the fortress, fortification works.*

A description of the Fortress of Timișoara (Temeswar) from August 1716

(Abstract)

After the victory at Peterwardein (August 5, 1716), the Imperial austrian army under the command of Prince Eugene of Savoy moved across the Tisza-river to attack Timișoara (Temeswar), the main fortress of the Ottoman Banat. In order to be provided with reliable information on the strenght of the fortified city, the Austrian generals have sent to Timișoara, as may be presumed at the beginning of August 1716 or even earlier, a spy named John (János) Tutovicz, at that time judge of the town of Szeged (nowadays in South-Eastern Hungary). On the basis of Tutovicz' eyewitness accounts, Prince Eugene obtained an accurate description (published now in the original German version and its translation into Rumanian) of the fortress and fortification works of Timișoara, wich he certain used in organizing the siege of the city, crowned by its surrender as of October 13, 1716.

La 30–31 august 1716, elemente avansate ale armatei habsburgice, care trecuse Tisa în direcția Timișoara încă la jumătatea aceleiași luni, au ajuns sub zidurile metropolei politico-administrative, economice și militare a Banatului otoman. În decurs de numai câteva zile, cetatea Timișoarei avea să fie înconjurată în întregime, fiind pierdută de către cei asediați aproape orice posibilitate de a lua legătura cu trupele otomane aflate încă în alte centre urbane ale vilayetului sau în cetatea Belgrad și de a le cere ajutor. În aceste împrejurări, capitularea garnizoanei otomane de la Timișoara devenise doar o problemă de timp, determinată, pe de o parte, de epuizarea resurselor militare și materiale, a capacității de rezistență fizică și psihică a celor asediați, pe de altă parte, de iscusința conducerii militare a armatei imperiale în exploatarea slăbiciunilor sistemului de apărare, de concentrarea resurselor materiale și umane în punctele de atac cele mai propice, de trecere cu o cât mai mare ușurință peste impedimentele rezultate din starea climei și a mediului geografic. Rezistența celor asediați avea să se încheie după 43 de zile, la 13 octombrie 1716¹.

Din parcurgerea actelor militare austriece ale asediului rezultă că principelui Eugeniu de Savoia, generalissimului imperial, îi erau cunoscute destul de bine fortificațiile Timișoarei, cu punctele ei forte dar mai ales cu cele slabe. Nu credem însă că, pentru a se informa, principele Eugeniu va fi consultat descrierea – oricum lacunară datorită piedicilor puse de autoritățile otomane locale – rămasă de la solul imperial Heinrich Ottendorf, care zăbovise la Timișoara mai multe zile în cursul anului 1663². Oricum, relatarea lui Ottendorf i-ar fi fost destul de puțin folositoare din punct de vedere militar. De aceea, generalissimul imperial s-a îngrijit, fără îndoială, să-și procure o descriere cât mai amănunțită și din prima mână a fortificațiilor Timișoarei, îndeosebi a caracteristicilor tehnice ale acestora. Pe acest temei, făcând apel și la observațiile sale directe, principele Eugeniu putea lua deciziile cele

Savoia: *Die Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen nach den Feldakten herausgegeben von der kriegsgeschichtlichen Abteilung des k.k. Generalstabs*, vol. XVI, Viena (1891), 257 și urm. Întregiri utile la A.E. Scherhauser, *Temesvar zur Zeit der Wiederreroberung durch den Prinzen Eugen 1716* în: *Prinz Eugen. Eine donauschwäbische Gedenkschrift zum 300. Geburtstag des Prinzen Eugen*, Viena (1963), 44–69.

² Vezi textul descrierii în Henrik (!) Ottendorf, *De la Viena la Timișoara, 1663*, Ed. Banatul, Ed. Artpress, Timișoara (2006), 41–49 (textul în germană), 11–18 (traducerea în română).

* Cercetător independent; e-mail: costinfenesan@yahoo.com.

¹ Cea mai completă și amănunțită descriere de până acum a asediului Timișoarei din 1716 rămâne lucrarea-standard dedicată campaniilor militare ale principelui Eugeniu de

mai potrivite cu privire la direcția principală de atac, respectiv în legătură cu acțiunile de diversivone, menite să o mascheze.

În Arhiva Militară (*Kriegsarchiv*) din Viena se păstrează tocmai o astfel de descriere care, credem, i-a stat la dispoziție generalisimului austriac – firește, alături de observațiile vizuale directe – la întocmirea planului de atac. Documentul, intitulat *Raport de observare despre cetatea Timișoara, august 1716*³, a fost realizat pe temeiul informațiilor unei iscoade care a reușit să pătrundă în orașul-cetate chiar în cursul lunii august 1716 sau chiar cu puțin timp mai înainte. Din text aflăm că toate informațiile despre fortificațiile Timișoarei proveneau de la judele orășenesc din Seghedin (*Szeged*). Când și cum va fi reușit acesta, Tutovicz János⁴, să „spioneze” la Timișoara, rămâne un mister aproape de nedezlegat. Bănuim, că Tutovicz va fi fost contactat de conducerea trupelor imperiale încă imediat dacă nu cumva chiar înainte de marea victorie de la Petrovaradin (5 august 1716), atunci când obiectivul strategic următor – cucerirea Timișoarei – devenise cât se poate de evident. Nu este exclus, ca primarul din Seghed să fi primit încă atunci însărcinarea din partea colonelului Otto Ignaz, conte von Hohenfeld, cel care va fi comandantul departamentului tehnic în timpul asediului Timișoarei. Nu trebuie uitat nici faptul, că aceluiași colonel Hohenfeld îi erau subordonați toți inginerii militari și cei însărcinați cu activitatea cartografică folosiți de trupele de asediu. Instruit probabil în prealabil de Hohenfeld, judele Tutovicz a realizat o descriere a fortificațiilor Timișoarei, în care sunt cuprinse – așa cum vom constata – elemente ce nu se regăsesc în alte izvoare, fie acestea rapoartele de rutină, fie chiar diferite hărți și planuri.

Astfel, potrivit lui Tutovicz, cetatea Timișoarei avea patru porți mari și o poartă mică. Cele patru porți mari, prin care se putea intra și ieși cu căruța, erau următoarele:

³ Textul german cu traducerea în limba română se publică în anexă.

⁴ *Tutovicz* (numele apare și sub forma *Tutovics* sau *Tutovics*) János a fost jude (*biró*) al orașului Szeged (Seghedin) în anii 1715–1717 (unele izvoare indică intervalul 1715–1716). A fost ales jude la 24 aprilie 1715, după ce Dieta Ungariei îi acordase orașului Szeged, în același an, statutul de oraș liber regesc (actul privilegiat a fost însă emis abia la 21 mai 1719). În exercitarea atribuțiilor a fost ajutat de notarul Temesváry János, care l-a succedat în funcția de jude orășenesc în anii 1717–1722. În arhiva orașului Szeged nu se păstrează, din păcate, nici un document cu privire la misiunea de la Timișoara a lui Tutovics János în 1716. Informațiile le datorăm colegului prof. dr. Petrovics István de la Universitatea din Szeged, căruia îi mulțumim și pe această cale.

1. *Poarta Seghedinului*, numită în turcește *horoz kapisî*, adică *Poarta Cocoșului* (în formă coruptă redată în documentele austriece și sub forma *Poarta Forforos*), deoarece pe aceasta se afla un cocoș, probabil din tablă (poate un fel de giruetă). Așa cum rezultă din planurile cunoscute până în prezent⁵, această poartă se afla în partea de nord-vest a incintei fortificate. Ea trecea printr-un turn rotund, fiind în întregime din zidărie. Zidurile erau groase, iar bolta fusese construită încă înainte de 1552. Nu exista vreo umplutură de pământ ci doar zid, în exterior poarta fiind protejată de o întăritură de formă semicirculară având înălțimea unui stat de om (circa 1,70 m), pe care puteau fi postate piese mici de artilerie. Acoperișul turnului porții era pus de-a dreptul pe zidărie și din acest motiv pe turn nu puteau fi dispuse tunuri⁶. Aceasta era poarta prin care a intrat în cetatea Timișoara, la 17 octombrie 1716, principele Eugeniu de Savoia.

2. *Poarta Aradului*, numită în turcește *azap kapisî*, adică *Poarta Azapilor* (azapii erau paznici de cetate/arcași). În alte documente austriece apare cu numele, corupt și acesta, de *Poarta Mortoros* (derivat din turcescul *martalozi*, o categorie de soldați osmani). Pe această poartă se afla un ceas. Potrivit cu planurile cunoscute până în prezent, Poarta Aradului se afla în partea de nord-est a incintei fortificate. La fel ca și în cazul Porții Seghedinului, și aici poarta trecea de-a dreptul prin turn și, aidoma celei dintâi, era protejată de o întăritură exterioară de formă semicirculară, având înălțimea unui stat de om (circa 1,70 m). Zidăria, care se afla doar pe partea interioară, cea dinspre oraș, la care se adăuga umplutura de pământ (absentă în cazul Porții Seghedinului), avea o grosime de circa 2 stânjani (3,80 m)⁷. Tot ca în cazul Porții Seghedinului, nici la Poarta Aradului (adică pe turnul porții) nu puteau fi amplasate tunuri. Pe întăritura exterioară, care nu avea formă de fleșă ci una rotunjită, puteau fi postate doar piese mici de artilerie, la fel ca la Poarta Seghedinului, în schimb nu era protejată nici de palisade și nici de frize (obstacole din lemn, cunoscute de austrieci și sub numele *spanische Reiter / călăreți spanioli*).

Descrierea menționează faptul că, dincolo de Poarta Seghedinului (Poarta Cocoșului) și până la Poarta Aradului (Poarta Azapilor) se întindea un șanț dublu. Șanțul exterior era însă mai îngust

⁵ Vezi excelenta lucrare a lui M. Opreș, *Timișoara. Monografie urbanistică*, vol. I, Ed. Brumar, Timișoara (2000), 15–23.

⁶ Cu privire la artileria Timișoarei otomane, vezi C. Feneșan, Artileria cetății Timișoara la 1716, *An. B. (S.N.)*, XX, (2012), 255–267.

⁷ 1 stânjani vienez = 1,896 m.

decât cel din fața suburbiei Palanca Mare. Șanțul interior, prevăzut cu o cuvetă, era destul de adânc și plin cu apă, fiind prevăzut – spre deosebire de cel exterior – cu palisade și cu un drum acoperit. Altminteri, între Poarta Seghedinului și Poarta Aradului nu exista vreo altă lucrare de fortificație.

3. *Poarta Apei*, numită în turcește *su kapısı*, se afla, așa cum ne indică planurile cunoscute până în prezent, în partea de sud-est a incintei fortificate. Șanțul principal care duce de la Poarta Aradului la Poarta Apei și în continuare era plin cu apă, având adâncimea unui stat de om (circa 1,70 m). Era căptușit cu bârne pe ambele laturi. Curtina ducând de la Poarta Aradului la Poarta Apei nu era susținută nici de palisade și nici nu beneficia de un drum acoperit, așa că zidul fortificației era singurul element de apărare. Valul principal al fortificației avea înălțimea a cel puțin doi oameni (cca. 3,50 m), cu un taluz de o înălțime mai mică. Acest val era acoperit din abundență cu brazde de iarbă și podit cu bușteni atât de mari și de groși, încât două căruțe puteau trece concomitent una pe lângă cealaltă. Pe un val secundar, aflat în spatele celui principal, parapetul era tot din bușteni, dar nu semăna cu celălalt, deoarece avea o umplutură de pământ.

Potrivit aprecierilor lui Tutovicz, terenul de la Poarta Aradului până la Poarta Apei era destul de potrivit pentru amenajarea unor tranșee, deoarece era ceva mai ridicat – o informație care a fost de altfel valorificată de către asediatori.

4. *Poarta Citadelei*, numită de Ottendorf, în 1663, *kleines Schlosstor* (Poarta mică a castelului) în turcește *küçük kale kapısı* se afla în sudul incintei fortificate și făcea legătura, printr-un pod mobil, cu *Citadela / Castelul*. Tutovicz evalua mărimea acestui Castel (în prezent, într-o formă arhitecturală modificată numit Castelul Huniazilor, adăpostește Muzeul Banatului) la jumătatea celui din Seghedin. Turnurile castelului erau din zidărie și boltite, în schimb curtea era din pământ și bușteni. Șanțul între Castel și incinta fortificată (orașul fortificat) era foarte îngust, fiind umplut de apa Begheiului. Tot Tutovicz amintește că, în dreapta Citadelei / Castelului se mai afla o ieșire, pe unde se aducea apa din Begheiul aflat în imediata apropiere.

5. În fine, Tutovicz mai amintește o poartă mică, aflată la turnul ascuțit, dar nu ne oferă și alte elemente de identificare. Credem că este vorba, cu foarte mare probabilitate, de așa-numita *Poartă a Turnului* care s-a aflat în partea de sud-vest a incintei fortificate. Să fie oare aceasta identică porții numite de Ottendorf în 1663 *Poarta Sângelui / Bluttor*, cu numele turcesc *kanlı kapısı kule*, adică *Turnul de la Poarta Sângelui*? Noi credem, că da.

După ce i-a prezentat generalității imperiale orașul-cetate așa cum s-a priceput și a socotit că este mai cu folos, Tutovicz a mai adăugat o informație care va fi reținut interesul principelui Eugeniu de Savoia: potrivit evaluării sale, întemeiate probabil pe vreo sursă din Timișoara, garnizoana obișnuită împreună cu locuitorii orașului-cetate se ridica la în jur de 10.000 de oameni⁸.

Din descrierea lui Tutovicz, întregită desigur prin observații și, poate, prin relatările altor iscoade, Eugeniu de Savoia și-a putut forma o imagine cât de cât reală asupra punctelor slabe din apărarea Timișoarei, anume porțiunea din nord și nord-est, cel mai puțin fortificată, cea de la Poarta Seghedinului (Poarta Cocoșului) până la Poarta Aradului (Poarta Azapilor). De altfel tocmai pe acolo vor fi date atacurile decisive de către trupele imperiale. O însemnare dorsală contemporană pe descrierea amintită ne îndeamnă să socotim aproape o certitudine faptul că aceasta însoțise un plan al Timișoarei. Să fi fost oare acest *Plan al Timișoarei, împreună cu atacul până la 20 septembrie 1716*, despre care nu știm dacă nu s-a păstrat sau care încă nu a fost dat la iveală din Arhiva Militară de la Viena, vreo eboșă realizată de căpitanul Perette, inginer-șef în armata de asediu? Supoziția noastră pare să aibă destul temei, ținând seama de faptul că Perette a realizat, în octombrie-decembrie 1716, un prim plan al cetății Timișoara, urmat, la începutul anului 1717, de un altul, de dimensiuni mult mai mari⁹.

Odată pusă în valoare, descrierea lui Tutovicz a fost trimisă la Viena, fiind înregistrată la cancelaria Consiliului Aulic de Război încă la 3 octombrie 1716 și trecută *ad acta*. Maurul își făcuse datoria...

ANEXĂ

<1716 august f.z., Timișoara> – Descrierea cetății Timișoara făcută de un militar din armata imperială.

Kriegsarchiv Wien, *Alte Feldakten, Feldzug 1716*, 10/1: Bemerkungsbericht über die Festung Temesvar, August 1716.

Themesswar hat 4 grosse und ein kleines Thor; auss vieren kann man mit wagen auss – und einfahren; heissen auf türckisch:

Segediner, worauf ein Han ..... Horoskopia

⁸ În orașul-cetate, garnizoana și populația s-ar fi cifrat la începutul asediului la 18.000 de oameni, vezi L. Böhm, *Geschichte des Temeser Banats*, partea I-a, Leipzig (1861), 201. După capitulare și retragerea trupelor otomane și a populației musulmane, în orașul-cetate Timișoara au mai rămas 466 rascieni, 144 evrei și 35 armeni, vezi *Feldzüge des Prinzen Eugen*, XVI, 292, nota 2.

⁹ M. Opriș, *op. cit.*, 16–18.

Arrather, worauf die Uhr ..... Asapkapia
Wasser-Thor ..... Sukapia
Cittadell-Thor, welches aber nicht weither gehet als
in das Citadell.

Das kleine ist, wo der spitzige Thurn ist.

Item ist noch ein ausslass rechter hand der Citadell,
wo man das wasser hollet.

Das *Segediner Thor* ist in den rendel¹⁰ No. 1-o grad
durch und hat einen halben Mond zur bedeckung.
Dises Thor ist völlig und dick gemauert und mit einen
alten annoch von denen Christen gemachten Gewölb
versehen. Hat kein terra plaine, nur bloss die mauer.
Der Thurn ist gedeckt, das tach ist gleich auf den Thurn
gelegt, derowegen keine stuck können gepflanzet
werden. Der davor ligende halbe Mond sey nicht über
ein Mann hoch von dem Horrizont.

Auf diser seithen, nemblichen von den Arrater Thor
No. 2 biss den Segidiner Thor vorbey oder No. 1, sexye
ein doppelter graben, der ausser gegen uns seye, etwas
schmäher als der von Palanka, der letztere aber breither.
Gedachter erstere habe ein Couvette und seye gar tief
und voller wasser. Der erste graben habe Palisaten und
einen verdeckten weg, der andere aber nicht.

Zwischen den Arrather und Segediner Thor seye
sonsten kein anders werck.

Vor den *Arrather Thor*, welches gerade durch den
Thurn gehet, ligt gleichfalls ein halber Mond¹¹, in der
höhe wie voriger, ohngefähr von zwey Klaffter dick,
mitbegriffen das mauerwerck und erde. Gedachtes
Mauerwerck ist einwendig gegen der statt. Die halb
Mond seynd nicht spitzig, sondern machen die Formb
des rundels¹; man könne darinen keine grosse stuck
halten. Auf obgedachtes Thor können gleichfalls keine
stuck gepflanzet werden. Der graben vor disen halb-
mond habe kein wasser, (ist) ohngefähr 2 Mann tief
und 6 Klaffter breith, bald mit holtz, bald mit mauer
ausgefüttert. Diser halbe mond habe keine Pallisaten,
noch Frisen.

Der Haupt-Graben von den Arrather bis an das
Wasser-Thor, auch weither, habe ohngefähr eines Manns
Höhe wasser, und gehe dises fast biss an den Horizont.
Der boden seye unten hart. Diser graben ist beeder
seiths mit holtz ausgefüttert. Es sey von No. 2 bis an
den Wasser-Thor kein verdeckter weg, noch Pallisaten,
ist also kein andere Defension als das corp de la place.
Der wall habe von den Horizont wenigstens 2 Mann,
mit einen kleinen talu(s), seye vor lauther Rasenwerck
und starcken Baumern fourniret, und so dicke, das(s)
man gar gelegen mit zwey wagen nebeneinander
fahren kann. Auf den walle was wenig zurück, per
modum einer (...) ¹²³ seye, das Parapet gleichfahls von

¹⁰ Rondell.

¹¹ În text, greșit: *Mann*.

¹² Hârtia pătată și 2–3 cuvinte ilizibile.

Holtzwerck und, nach des Herrn Stadtrichter von
Segedin¹³⁴ aussage, nicht nach des andern, aber mit
erden angefüllet.

Rechter hand bey der anfahrt des Arrather Thors
seye das *Arsenal*; es seye aber bereiths alles vergraben.
Das terrain von den Arrather bis zum Wasser-Thor seye
ein gar guttes und zum eingraben taugliches terrain,
auch etwas elevieret.

Das *Schlüssel* seye ohngefähr halb so gross wie die
Citadell von Segedin; die Thürne seyn gemauert und
gewölbet, die Courtine aber von erde und holtz. Der
graben zwischen der stadt und schloss sey sehr schmahl,
und durch diesen fliesset die Bege.

Er ⁴ vermeinet, das die ordinari Guarnison und
Bürger etwann 10.000 Mann ausmachen können.

Pe verso: Riss von Temessuar sambt der Attaque biss
20 ten Septembris 1716.

Pro notitia. Bey der Canzley aufzbehalten. Wienn,
den 3. Octobris 1716.

Traducere

Timișoara are 4 porți mari și o poartă mică. Prin
cele patru porți se poate ieși și intra cu căruța. În tur-
cește ele se numesc:

Poarta Seghedinului, pe care se află un cocoș

.....Horoskapia¹⁴

Poarta Aradului, pe care este ceasul.....Asapkapia¹⁵

Poarta Apei..... Sukapia¹⁶

Poarta Citadelei, care nu duce decât la Castel¹⁷.

Poarta mică se află acolo unde este turnul ascuțit.

De asemenea, mai este o ieșire în dreapta Citadelei,
iar pe acolo se aduce apa.

Poarta Seghedinului se află la turnul rotund nr. 1.
Ea trece prin acesta și are drept acoperire o întăritură în
formă de semilună. Această poartă, în întregime zidită,
are ziduri groase și este prevăzută cu o boltă veche, făcută
încă de creștini. Nu are nici o umplutură de pământ,
ci doar zidul. Turnul este acoperit, iar acoperișul este
pus de-a dreptul pe turn. De aceea, pe turn nu pot fi
așezate tunuri. Privită la orizontală, întăritura în formă
de semilună nu este mai înaltă decât un stat de om.

În această parte, anume de la Poarta Aradului nr.
2 și până dincolo de Poarta Seghedinului sau nr. 1 se
întinde un șanț dublu. Spre exterior, înspre noi (trupele
imperiale – C.F.), șanțul este mai îngust decât cel din
Palanca, acesta din urmă fiind mai lat. Primul șanț,
tocmai amintit, are o cuvetă, fiind destul de adânc și

¹³ Tutovicz János, jude orășenesc (primar) al orașului Szeged
(*Seghedin*).

¹⁴ În turc. *horoz kapışı*, adică Poarta Cocoșului.

¹⁵ În turc. *azap kapışı*, adică Poarta Azapilor (azapii = arcași,
paznici de cetate).

¹⁶ În turc. *su kapışı*, adică Poarta Apei.

¹⁷ Castelul Huniazilor.

plin cu apă. Primul șanț are, de asemenea, palisade și un drum acoperit, în schimb celălalt șanț nu.

În rest, între Poarta Aradului și cea a Seghedinului nu se află nici o lucrare de fortificație. În fața *Porții Aradului*, care trece de-a dreptul prin turn, se află, de asemenea, o întăritură în formă de semilună, având înălțimea celei de mai înainte. Are o grosime în jur de doi stânjeni, socotind atât zidăria cât și umplutura de pământ. Zidăria amintită se află pe partea interioară, cea dinspre oraș. Întăriturile în formă de semilună nu sunt ascuțite, ci au o formă rotunjită. Aici nu pot fi așezate tunuri mari. De asemenea, nici pe poarta amintită mai înainte nu pot fi puse tunuri. Apa șanțului din fața acestei întărituri în formă de semilună are adâncimea cam cât măsoară doi oameni și lățimea de 6 stânjeni. Nu are însă apă. Este căptușit când cu bârne, când cu zidărie. Această întăritură în formă de semilună nu are nici palisade și nici frize.

Șanțul principal de la Poarta Aradului până la *Poarta Apei* și de acolo mai departe are apă de înălțimea unui om și curge aproape cât se vede cu ochii. Podeaua șanțului pare să fie solidă. Acest șanț este căptușit pe ambele laturi cu bârne. De la Poarta nr. 2 (Poarta Aradului – C.F.) până la Poarta Apei nu se află nici un drum acoperit și nici palisade, așa că nu e vreo altă apărare decât

zidul fortificației. Privit la orizontală, valul fortificației este cel puțin de înălțimea a doi oameni, având și un taluz mic. Este acoperit din abundență cu brazde de iarbă, fiind podit cu bușteni mari și atât de groși, încât poți trece pe acolo cu mare ușurință cu două căruțe una lângă alta. Pe valul care se află ceva mai în spate, având forma de (...) ¹⁸⁵, parapetul este tot din bușteni și așa cum a declarat judele orășenesc din Seghedin ¹⁹⁶ – nu seamănă cu celălalt, având umplutură de pământ.

Venind pe la Poarta Aradului, în dreapta se află *Arsenalul*. Totul este însă de acum acoperit cu pământ <în vederea apărării>. Terenul de la Poarta Aradului până la Poarta Apei este destul de bun și potrivit pentru amenajarea de tranșee, fiind și ceva mai ridicat.

Castelul este aproximativ pe jumătate atât de mare precum citadela de la Seghedin. Turnurile sunt din zidărie și boltite. Curtina este însă din pământ și bușteni. Șanțul dintre oraș și castel este foarte îngust, iar prin acesta curge Begheiu.

El ⁶ crede că garnizoana obișnuită și cetățenii orașului s-ar putea ridica la cam 10.000 oameni.

Pe verso: Plan al Timișoarei împreună cu atacul până la 20 septembrie 1716.

Spre știință. Să se păstreze la Cancelarie. Viena, la 3 octombrie 1716.

¹⁸ Hârtia pătată și 2–3 cuvinte ilizibile.

¹⁹ Tutovicz János, jude orășenesc (primar) al orașului Szeged (*Seghedin*).